

РОЗДІЛ ІІІ. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.015.31:61-027.561:331.361

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-2-07>

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ

Гавриленко К. В.

*старший викладач кафедри медбіології, паразитології та генетики
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет
просп. Маяковського, 26, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-3883-9069
gavrilenko2525@gmail.com*

Ємець Т. І.

*доцент кафедри природничих дисциплін для іноземних студентів
та токсикологічної хімії
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет
просп. Маяковського, 26, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-1851-4259
t.emets66@gmail.com*

Шеметенко О. О.

*асистент кафедри медбіології, паразитології та генетики
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет
просп. Маяковського, 26, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-6084-537X
alexandraandreeva8@gmail.com*

Ключові слова: *формальна освіта, неформальна освіта, неформальна освіта студентів медичних ЗВО, освіта впродовж життя.*

Суспільство розвивається настільки стрімко, що часто професійні знання, здобуті людиною, вже за кілька років стають застарілими та потребують якісного оновлення і, відповідно, збагачення професійного й особистісного потенціалу. Особливо це стосується сучасної медицини, яка розвивається досить інтенсивно. Розширити й доповнити знання, які опанував фахівець, здобуваючи вищу освіту, можна через неформальну освіту. Неформальною є освіта, яка здобувається за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або часткових освітніх кваліфікацій. У статті наведено аналіз останніх досліджень та публікацій, де висвітлюється досвід неформальної освіти в європейських країнах та країнах Північної Америки, а також сучасний стан неформальної освіти в Україні. Досліджено роль неформальної освіти в освіті дорослих та серед здобувачів вищої освіти. У статі проаналізовано використання неформальної освіти студентами-медиками та інтернами Запорізького державного медико-фармацевтичного університету. Виявлено, що на здобування неформальної освіти опитаних мотивує особистісне та професійне зростання й розвиток нових навичок поза основним напрямом освіти. Виявлено найпоширеніші форми та види неформальної освіти. Проаналізовано оптимальну тривалість навчання

та матеріальні витрати на навчання. Визначено найбільш використовувани онлайн-платформи для здобування неформальної освіти. Проаналізовано тематики неформальних програм, які є найпопулярнішими серед студентів-медиків та інтернів. Констатовано, що неформальна освіта є досить популярною серед здобувачів медичної освіти та сприяє їх професійному та особистісному зростанню, а також допомагає розвинути нові навички поза основним напрямом навчання.

INFORMAL EDUCATION AS AN INVALID COMPONENT OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE DOCTORS

Havrylenko K. V.

*Senior Lecturer at the Department of Medbiology, Parasitology and Genetics
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University
Maiakovskoho Ave., 26, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3883-9069
gavrilenko2525@gmail.com*

Yemets T. I.

*Associate Professor at the Department of Natural Sciences for Foreign Students
and Toxicological Chemistry
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University
Maiakovskoho Ave., 26, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1851-4259
t.emets66@gmail.com*

Shemetenko O. O.

*Assistant at the Department of Medbiology, Parasitology and Genetics
Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University
Maiakovskoho Ave., 26, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6084-537X
alexandraandreeva8@gmail.com*

Key words: *formal education, informal education, informal education of medical university students, lifelong learning.*

Society is developing so rapidly that often the professional knowledge acquired by a person becomes outdated in a few years and requires a qualitative update and, accordingly, enrichment of professional and personal potential. This is especially true in modern medicine, which is developing quite intensively. It is possible to expand and supplement the knowledge gained by a specialist while obtaining higher education through non-formal education. Non-formal education is education that is obtained through educational programs and does not provide for the award of state-recognized educational qualifications by level of education, but may result in the award of professional and/or partial educational qualifications. The article provides an analysis of recent research and publications highlighting the experience of non-formal education in European and North American countries, as well as the current state of non-formal education in Ukraine. The role of non-formal education in adult education and among higher education students is explored. This article analyzes the use of non-formal education by medical students and interns of Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University. It is found that the respondents are motivated to obtain non-formal education by personal growth,

professional development and the acquisition of new skills outside the main field of education. The most common forms and types of non-formal education are identified. The optimal duration of study and material costs of education are analyzed. The most used online platforms for non-formal education are identified. The topics of non-formal programs that are most popular among medical students and interns are analyzed. It is stated that non-formal education is quite popular among medical students and contributes to their professional and personal growth, as well as helps to acquire new skills outside the main field of study.

Постановка проблеми. Концепція формальної освіти є загальноприйнятною, свідомо визначеною та законодавчо підкріпленою. Формальна освіта здебільшого передбачає базову освіту і досягнення здобувачем визначених стандартів освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій. Та все ж здобувачі освіти можуть здобувати нові знання та опановувати компетенції не лише в традиційному форматі в аудиторіях, а й поза ними. Розширити і доповнити знання, які опанував фахівець, здобуваючи вищу освіту, можна через неформальну освіту [21].

Неформальною є освіта, яка здобувається за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або часткових освітніх кваліфікацій [16].

Вона дає можливість здобути саме ті знання чи розвинути ті навички, які є актуальними конкретному фахівцю в певний час. Сучасні технології дозволяють здобувати неформальні знання найрізноманітнішими способами, зокрема через відкриті освітні ресурси, курси, тренінгові заняття, майстер-класи з особистісного і професійного розвитку, вебінари тощо [2; 21]. Здобути неформальну освіту студенти можуть в університетах, клубах, навчальних і просвітницьких центрах, громадських об'єднаннях і спілках, будинках культури, музеях, бібліотеках, студіях, гуртках тощо [1].

Серед переваг неформальної освіти слід виокремити: гнучкість, адже ця форма освіти не обмежена жорстким розкладом та програмами, що дозволяє студентам вибирати предмети, які найбільше їх цікавлять; швидкість, бо неформальна освіта може бути спрямована на конкретну проблему, опанувати яку можна без необхідності проходити повний курс навчання; новітність, оскільки неформальна освіта не залежить від офіційних навчальних програм, вона може швидше відповідати актуальним трендам, технологічним розвиткам та інноваціям, що дозволяє студентам бути в курсі останніх тенденцій і здобувати нові знання, які можуть бути корисними в сучасному світі; нестандартний підхід – неформальна освіта дає змогу використовувати нестандартні методи

навчання, які можуть бути більш захопливими та змінювати звичний спосіб сприйняття інформації. Це може сприяти кращому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу [14].

Серед недоліків неформальної освіти слід виокремити: неконтрольованість інформаційних впливів, що відбуваються в середовищі неформальної освіти, відсутність системності та узгодженості із загальними освітніми планами, змістом та цілями навчання, а також те, що її результати не завжди враховують при атестації, на відміну від результатів формальної освіти. Основною причиною таких негативних характеристик є відсутність законодавчого забезпечення діяльності неформальної освіти в нормативно-правовому полі України [1; 21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в більшості розвинених країн неформальна освіта є важливим соціально-політичним завданням. У роботах О. І. Огнієнко, В. Д. Давидової, І. М. Колодько досліджено розвиток неформальної освіти в Данії, Швеції та Норвегії [12; 5; 6]. Досвід неформальної освіти в країнах Європейського Союзу описано в роботах А. Ю. Гончарук, О. В. Шапочкіної, Л. Б. Лук'янової, В. В. Стрижельовської, О. О. Михальчук, О. А. Самойленко [3; 20; 8; 18; 10; 17]. Досвід неформальної освіти в країнах Північної Америки, зокрема Канади й США, висвітлено в роботах Н. В. Муқан, Н. М. Горук, І. В. Орес [11; 4; 13]. В основі вищезазначених робіт лежить вивчення різноманітних організацій та установ, які можуть надавати освітні послуги, дослідження найпопулярніших сфер та пріоритетних напрямів для надання неформальної освіти, роль держави та громадськості [15]. В Україні питання неформальної освіти досліджують Л. Б. Лук'янова, А. Ю. Гончарук, О. В. Аніщенко [8; 3; 1]. У їхніх роботах досліджується питання освіти людей дорослого віку. Проте неформальна освіта серед студентів вивчена не так детально. Я. О. Куліш розглядає фестивальну діяльність як різновид неформальної освіти студентів журналістських спеціальностей [7]. С. О. Макаренко вивчала стан та перспективи запровадження неформальної освіти студентів спеціальності «Дошкільна освіта» [9]. Г. В. Тка-

чук та М. М. Медведєва проаналізували формування математичної компетентності студентів педагогічних університетів в умовах неформальної освіти [19].

Сучасна система генерації та передання знань зазнала кардинальних змін, до того ж обсяг знань значно збільшився. Навчання в закладі вищої освіти тривалістю 5–6 років більше не забезпечує достатньої підготовки до професійної діяльності протягом усього життя. Згідно з даними, щорічно оновлюється близько 5% теоретичних та 20% професійних знань. Дослідники зі США стверджують, що за багатьма професіями знання фахівця застарівають і зменшуються на 50% протягом менше ніж 5 років через появу нової інформації. Отже, потреба в оновленні знань виникає для нашої освітньої системи раніше, ніж закінчується період навчання [2]. На нашу думку, медицина є однією з тих галузей, яка швидко розвивається, тому лікарів, зокрема майбутньому, важливо постійно покращувати професійні навички.

Мета статті – дослідити неформальну освіту серед студентів та інтернів одного з медичних навчальних закладів. Реалізація мети досягалася постановкою такою завдань:

- проаналізувати актуальність неформальної освіти серед студентів-медиків та інтернів;
- розглянути популярні платформи неформальної освіти;
- визначити тематику актуальних неформальних програм;
- дослідити ставлення студентів та інтернів до неформальної освіти.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети та виконання окреслених завдань ми використовували різноманітні методи дослідження, зокрема теоретичні, емпіричні та статистичні. Практичну частину реалізували через анкетування студентів-медиків та інтернів Запорізького державного медико-фармаце-

втичного університету з використанням Google-форми. В опитуванні взяли участь здобувачі освіти різних вікових категорій. Так, 68,7 % становили студенти віком від 16 до 20 років; 30,1 % – від 20 до 30 років та 1,2 % – від 30 до 40 років. У вибірці представлені студенти 1–6 курсів та інтерни спеціальностей «Медицина та стоматологія», серед яких неформальну освіту, згідно з опитуванням, вже здобували 39,8 % респондентів, планують здобувати 38,6 %, не планують здобувати 10,2 %. Не змогли визначитись із відповіддю 11,4 % респондентів. У нашій країні неформальна освіта лише почала набирати обертів. Та все ж з такі поняття, як «неформальна освіта», «інформальна освіта», «освіта впродовж життя», знає не кожен. Ми припускаємо, що дві останні категорії не повністю розуміють суть неформальної освіти як такої, що могло вплинути на таку позицію.

Одна з поставлених нами цілей – проаналізувати, що саме спонукає студентів-медиків та інтернів використовувати ресурси неформальної освіти (рис. 1).

Як бачимо, велике значення для респондентів має особистісне зростання, здобуття вмінь поза основним напрямом навчання та професійне зростання. Серед інтернів, професійне зростання вибрали 100 % респондентів, що є доволі очікуваним, адже ця категорія опитуваних вже визначилась з основними пріоритетами за спеціальністю та намагається вдосконалити та поглибити свої знання й розвинути навички.

Після декількох років пандемії та життя в стані війни неабиякого значення для здобувачів освіти набула форма навчання. Згідно з результатами опитування, змішана форма виявилась найбільш привабливою для 38,6 % опитаних студентів та інтернів. 21,1 % та 23,5 % зазначили, що хотіли би навчатися в онлайн-синхронній та онлайн-асинхронній формі відповідно. А 16,3 % опитаних вибрали аудиторну форму навчання.

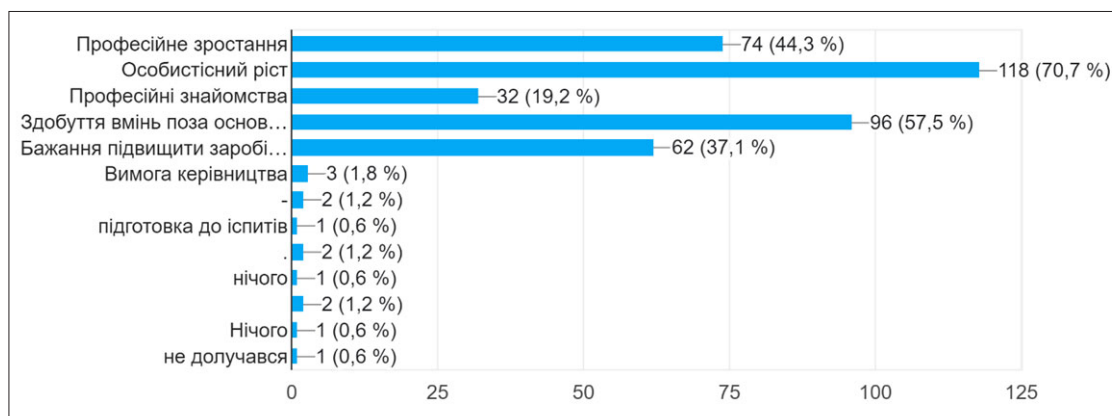

Рис. 1. Оцінка основних мотивів залучення студентів до використання ресурсів неформальної освіти

Вибираючи курс, респонденти найбільше орієнтувалися на програму, яка б могла їх зацікавити, гнучкість графіка та отримання сертифіката після завершення курсу. Трохи менше половини опитаних цікавить авторитетність викладача та форма, у якій проходить навчання (рис. 2).

Також ми запитали студентів, яку кількість часу (рис. 3) та коштів (рис. 4) вони готові витратити на здобування неформальної освіти.

Неформальна освіта переживає підйом. Сьогодні в Україні розвитком стандартів та показників якості неформальної освіти займаються декілька

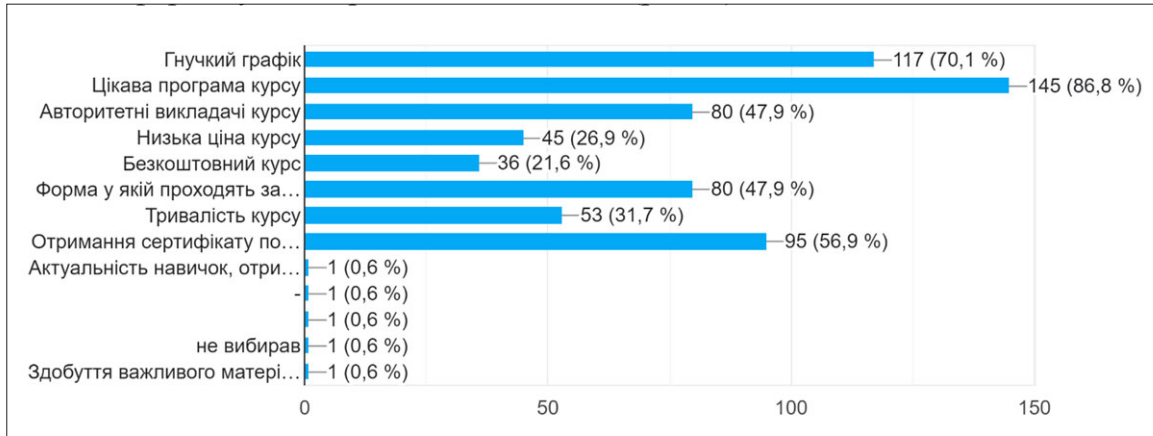

Рис. 2. Критерії, якими керуються студенти при виборі курсу

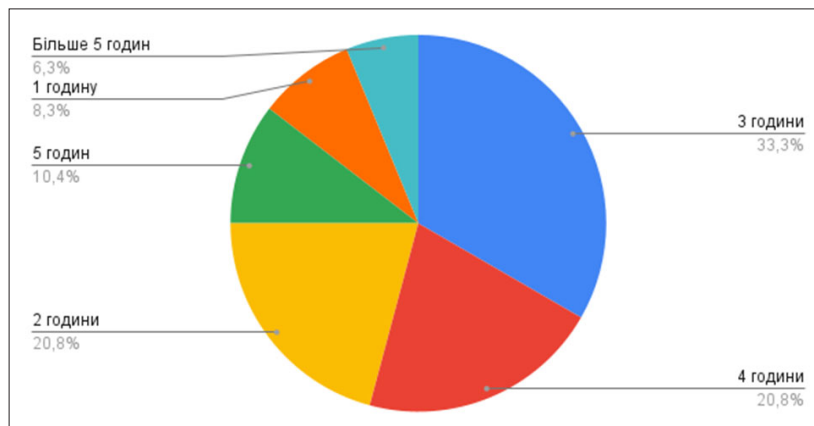

Рис. 3. Кількість годин на тиждень, яку студенти готові витратити на неформальну освіту

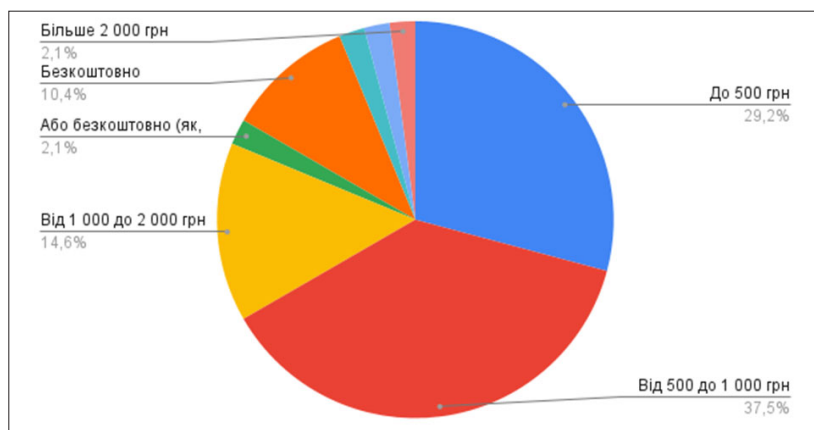

Рис. 4. Ціна курсу, яка є найбільш оптимальною для здобування неформальної освіти

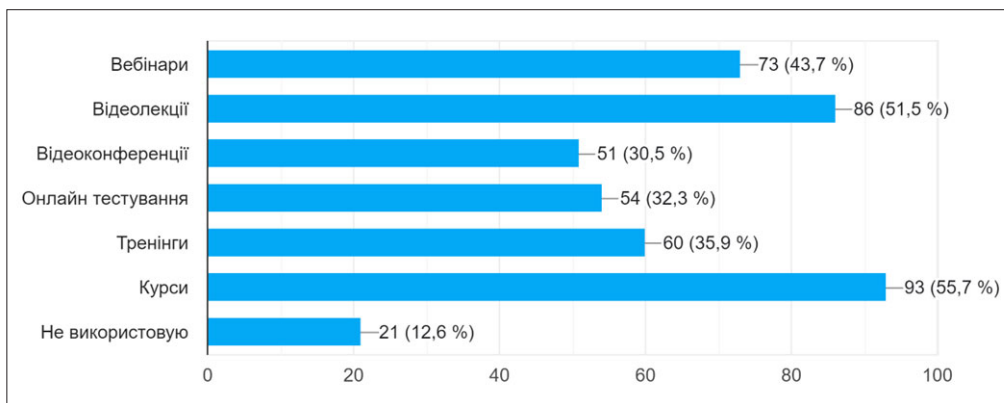

Рис. 5. Види неформальної освіти, якими користуються студенти

організацій. Ми проаналізували основні види платформ, якими користуються студенти. Найпопулярнішою платформою (53,1 %) була edX, що може бути пов'язано з її використанням ЗВО для проведення додаткових освітніх курсів. Серед запропонованих платформ були також Prometheus, Coursera, EdEra, Future Learn, OpenupEd, Iversity, Stanford Open Edx. Prometheus – їх використовують близько 15 % респондентів, Coursera та EdEra – по 11,4 %.

Найчастіше студенти користуються відеолекціями, слухають вебінари та проходять курси (рис. 5).

В анкеті ми також запитали, якою тематикою неформальних програм найбільше цікавляться студенти-медики. Крім медицини, якою цікавиться абсолютна більшість респондентів – 84,3 %, популярними були також іноземні мови – 48,2 %, до того ж серед студентів першого курсу та інтернів цей показник становив 100 %. Також близько 32 % опитуваних цікавляться бізнесом і підприємництвом. Біологією цікавляться 28,3 %, військо-

вою справою – 15,1%. Зацікавлення такими галузями, як суспільні, гуманітарні науки, психологія та дизайн, не перевищують 10 %.

Загалом 86,1 % опитаних респондентів оцінили своє ставлення до науки як «позитивне», 12,7 % не змогли відповісти на це запитання і лише 1,2% ставляться до неформальної освіти з недовірою.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Проведене дослідження показало, що неформальна освіта є досить популярною серед здобувачів медичної освіти та сприяє їх професійному та особистісному зростанню, а також допомагає розвинути нові навички поза основним напрямом навчання. Найпопулярнішою онлайн-платформою для студентів виявилась edX, що може бути пов'язано з використанням цієї платформи для проведення додаткових освітніх курсів ЗДМФУ. Найпоширенішим напрямом серед студентів та інтернів є медицина та іноземні мови. Загалом ставлення до неформальної освіти в опитаних було позитивним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аніщенко О., Лук'янова Л., Прийма С. Неформальна освіта дорослих – освітній тренд ХХІ століття. *Рідна школа*. 2017. № 11–12. С. 3–8. URL: https://lib.iitta.gov.ua/710422/1/Anishchenko%2C%20Lukianova%2C%20Pryima%20_%20Non-formal%20education%20of%20adults.pdf
2. Голованова І. А., Ляхова Н. О., Белікова І. В., Філатова О. В. Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи: реалії, тенденції та перспективи : монографія / за заг.ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Київ ; Харків : Інститут освіти дорослих НАПН України імені І. Зязюна, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2020. 193–197. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/14503/1/Osvita%20_doroslykh_monohrafiia_2.pdf
3. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС. *Педагогічні науки*. Полтава, 2012. № 54. С. 31–36. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/964/1/Goncha.pdf>
4. Горук Н. М. Проблеми неформальної освіти жінок у США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Дрогобич, 2011. 20 с.
5. Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2008. 20 с.
6. Колодько, І. Особливості формування та розвитку неформальної освіти Королівства Швеції. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. Кам'янець-Подільський, 2020. Випуск 19. С. 18–22. URL: <http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/view/226680/226442>

7. Куліш Я. Неформальна освіта студентів журналістських спеціальностей (на прикладі фестивальної діяльності Інституту журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка). Інтегровані комунікації. Київ, 2019. № 1 (7). С. 97–106. URL: <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/152/127>
8. Лук'янова Л. Концепція освіти дорослих в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Київ, 2011. Вип. 3(1). С. 8–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2011_3%281%29_3
9. Макаренко С. Стан та перспективи запровадження неформальної освіти студентів спеціальності «Дошкільна освіта» в університеті. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Харків, 2020. № 1(99). С. 65–77.
10. Михальчук О. О. Формування андрагогічної компетентності студентів педагогічних університетів Польщі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2012. 20 с.
11. Муқан Н. В., Барабаш О. В., Бусько М. Б. Специфіка реалізації неперервної освіти у Канаді. *Молодий вчений*. Одеса, 2016. № 2 (29). С. 309–312
12. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах (друга половина ХХ століття) : автореф. дис. ... д-ра наук : 13.00.01. Київ, 2009. 44 с.
13. Орос І. Система освіти дорослих у Канаді та США. *Педагогічний часопис Волині*. Луцьк, 2018. № 4(11). С. 44–50.
14. Павлик Н. П. Характерологічні ознаки неформальної освіти: соціально-педагогічний підхід : професійна освіта: методологія, теорія та технології: зб. наук. праць. / упоряд. та відп. ред. І. І. Доброскок. Київ, 2015. С. 160–170. URL: <https://core.ac.uk/reader/78394640>
15. Павлик Н. П. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 162 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/26013/1/Teoriya_Neformalna_Osvita.pdf
16. Про вищу освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення: 28.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
17. Самойленко О. А. Тенденції розвитку освіти дорослих у Словаччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... док. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2019. 41 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/30167/1/avt_Samojlenko.pdf
18. Стрижалковська В. В. Підтримка обдарованих дітей у неформальній освіті Чеської республіки: аналіз діяльності громадських організацій. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_1_25
19. Ткачук Г., Медведєва М. Формування математичної компетентності студентів педагогічних університетів в умовах неформальної освіти. *Освіта. Інноватика. Практика*. Суми. 2023. Том 11. № 3. С. 39–46. DOI: 10.31110/2616-650X-vol11i3-006
20. Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 20 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/6978/1/O_Shapochkina_STRNOMUUN_GI.pdf
21. Яблоков С. В. Інтеграція формального, неформального та інформального навчання в навчанні англійської мови. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. ж-л / Сумськ. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка*. Суми, 2018. № 1 (75). С. 107–124. URL: <http://repository.sspu.sumy.ua/handle/123456789/5048>

REFERENCES

1. Anishchenko O. Lukianova L., Pryima S. (2017) Neformalna osvita doroslykh – osvittii trend XXI stolittia [Informal education of adults is an educational trend of the 21st century]. *Ridna shkola*. № 11–12. S. 3–8. [in Ukrainian].
2. Holovanova I. A., Liakhova N. O., Bielikova I. V., Filatova O. V. (2020) Osvita doroslykh: svitovi tendentsii, ukraïnski realii ta perspektivy: realii, tendentsii ta perspektivy [Adult education: world trends, Ukrainian realities and prospects: realities, trends and prospects]: monohrafiia / za zah.red. prof. Yu. D. Boichuka. Kyiv ; Kharkiv : Instytut osvity doroslykh NAPN Ukrainy imeni I. Ziaziuna, Kharkivskiyi natsionalnyi pedahohichniyi universytet imeni H. S. Skovorody. 193–197. [in Ukrainian].
3. Honcharuk A. (2012) Neformalna osvita doroslykh u krainakh YeS [Non-formal adult education in EU countries]. *Pedahohichni nauky*. Poltava. № 54. S. 31–36. [in Ukrainian].
4. Horuk N. M. (2011) Problemy neformalnoi osvity zhink u SShA [Problems of informal education of women in the USA]. *avtoref. dys. ... kand. pед. nauk: 13.00.01*. Drohobych, 2011. 20 s. [in Ukrainian].
5. Davydova V. D. (2008) Neformalna osvita doroslykh u navchalnykh hurtkakh Shvetsii [Non-formal education of adults in study groups in Sweden]: avtoref. dys. ... kand. pед. nauk : 13.00.01. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].

6. Kolodko, I. (2020) Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku neformalnoi osvity Korolivstva Shvetsii [Features of the formation and development of non-formal education in the Kingdom of Sweden]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Fizychno vykhovannia, sport i zdorovia liudyny. Kamianets-Podilskiyi. Vypusk 19. S. 18–22.* [in Ukrainian].
7. Kulish Ya. (2019) Neformalna osvita studentiv zhurnalistskykh spetsialnostei (na prykladi festyvalnoi diialnosti Instytutu zhurnalistyky Kyivskoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka) [Informal education of students of journalism majors (on the example of the festival activity of the Institute of Journalism of the Borys Hrinchenko Kyiv University)]. *Intehrovani komunikatsii. Kyiv. № 1 (7). S. 97–106.* [in Ukrainian].
8. Lukianova L. (2011) Kontseptsiia osvity doroslykh v Ukraini [The concept of adult education in Ukraine]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy. Kyiv. Vyp. 3(1). S. 8–16.* [in Ukrainian].
9. Makarenko S. (2020) Stan ta perspektyvy zaprovadzhennia neformalnoi osvity studentiv spetsialnosti “Doshkilna osvita” v universyteti [The state and prospects of the introduction of non-formal education of students majoring in “Preschool Education” at the university]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu. Kharkiv. № 1 (99). S. 65–77.* [in Ukrainian].
10. Mykhalchuk O. O. (2012) Formuvannia andrahohichnoi kompetentnosti studentiv pedahohichnykh universytetiv Polshchi [Formation of andragogical competence of students of pedagogical universities in Poland]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Cherkasy. 20 s. [in Ukrainian].
11. Mukan N.V., Barabash O.V., Busko M.B. (2016) Spetsyfika realizatsii neperervnoi osvity u Kanadi [The specifics of the implementation of continuing education in Canada]. *Molodyi vchenyi. Odesa. № 2 (29). S. 309–312.* [in Ukrainian].
12. Ohienko O. I. (2009) Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u skandinavskykh krainakh (druga polovyna XX stolittia) [Trends in the development of adult education in the Scandinavian countries (second half of the 20th century)]: avtoref. dys. ... d-ra nauk: 13.00.01. Kyiv. 44 s. [in Ukrainian].
13. Oros I. (2018) Systema osvity doroslykh u Kanadi ta SShA [The system of adult education in Canada and the United States]. *Pedahohichni chasopys Volyni. Luts'k. № 4(11). S.44–50.* [in Ukrainian].
14. Pavlyk N. P. (2015) Kharakterolohichni oznaky neformalnoi osvity [Characteristics of non-formal education: socio-pedagogical approach]: sotsialno-pedahohichni pidkhid / Nadiia Pavlyk: profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii: zb. nauk. prats. / uporiad. ta vidp. red. I. I. Dobroskok. K. S. 160–170. [in Ukrainian].
15. Pavlyk N.P. (2017) Teoriia i praktyka orhanizatsii neformalnoi osvity molodi [Theory and practice of organizing informal youth education]: navch. posib./ Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. 162 s. [in Ukrainian].
16. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. Data onovlennia: 28.05.2023. [in Ukrainian].
17. Samoilenko O. A. (2019) Tendentsii rozvytku osvity doroslykh u Slovachchyni (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Trends in the development of adult education in Slovakia (second half of the 20th – beginning of the 21st century)]: avtoref. dys. ... dok. ped. nauk : 13.00.01. Zhytomyr. 41 s. [in Ukrainian].
18. Stryzhalkovska V.V.(2012) Pidtrymka obdarovanykh ditei u neformalnii osviti Cheskoï respubliky [Supporting gifted children in non-formal education in the Czech Republic: an analysis of the activities of public organizations]: analiz diialnosti hromadskykh orhanizatsii. *Naukovyi visnyk Donbasu. №1.* [in Ukrainian].
19. Tkachuk H., Medvedieva M. (2023) Formuvannia matematychnoi kompetentnosti studentiv pedahohichnykh universytetiv v umovakh neformalnoi osvity [Formation of mathematical competence of students of pedagogical universities in the conditions of non-formal education]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka. Sumy. Tom 11. № 3. S. 39 URL 46.* [in Ukrainian].
20. Shapochkina O. V. (2012) Suchasni tendentsii rozvytku neformalnoi osvity maibutnikh uchyteliv u Nimechchyni [Modern trends in the development of informal education of future teachers in Germany]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian].
21. Yablokov S. V. (2018) Intehratsiia formalnoho, neformalnoho ta informalnoho navchannia v navchanni anhliiskoi movy [Integration of formal, informal and informal learning in English language learning]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii : nauk. zh-l / Sumsk. derzh. ped. un-t im. A. S. Makarenka. Sumy. № 1 (75). S. 107–124.* [in Ukrainian].